

ANNA KRAWULSKA-PTASZYŃSKA

KORZYSTANIE Z PORNOGRAFII AGRESYWNEJ A PRZEMOC SEKSUALNA – ZALEŻNOŚĆ POZORNA CZY RZECZYWISTA?

1. WPROWADZENIE

Pornografia jest dziś tematem, wokół którego toczy się wiele sporów, zarówno w sferze naukowej i prawniczej, jak i w sferze obyczajowości. Przez jednych uważana bezapelacyjnie za zło, przez innych za zło konieczne, pomagające nam unikać wzrostu przestępczości seksualnej, przez jeszcze innych za towar niezwykle poszukiwany – jest dziś pornografia jednym z najbardziej kontrowersyjnych zjawisk społecznych.

W artykule tym chciałabym przyjrzeć się badaniom i wynikającym z nich wnioskom na temat wpływu wywieranego przez pewną grupę materiałów jawnie seksualnych, pornografię brutalną, na sposób myślenia i zachowania się mężczyzn. Zdaniem dużej części teoretyków pornografii, materiały te są aktualnie dość łatwo dostępne, a jednocześnie dość powszechnie uważa się je za potencjalnie groźne ze względu na zawarte w nich treści.

Odwołując się do dotychczasowych ustaleń definicyjnych stwierdzić można, że w pornografii brutalnej, określanej również jako agresywna, dochodzi zwykle do użycia siły fizycznej lub innego typu przymusu w celu skłonienia jednej ze stron (zwykle jest nią kobieta) do odbycia stosunku seksualnego. Przedstawia ona użyteczność przemocy seksualnej w stosunku do kobiet, i jako taka może wywoływać postawy i zachowania skierowane przeciwko kobietom (Fisher, Barak; 1989; Fisher, Barak, 1991; Malamuth, Donnerstein, 1982; Ohbuchi, Ikeda, Takeuchi, 1994). W pornografii agresywnej mamy bowiem do czynienia bądź to z użyciem fizycznej siły, bądź z nierównym stosunkiem sił, pozwalającym na rozpatrzenie relacji w kategoriach przymusu czy zniewolenia. Obraz taki może być bardzo jednoznaczny, ukazując broń, narzędzia tortur, rany i blizny, akty prześladowania i użycia przemocy w celu uzyskania gratyfikacji seksualnej. Często jednak materiały te są bardziej subtelne: dla zaakcentowania, kto jest zdobywcą, a kto ofiarą, wykonuje się innego rodzaju zabiegi, choćby zatrudniając aktorów o różnych kolorach skóry, lub w inny sposób akcentując się różnice klasowe. Czasem informuje nas o tym jedynie zachowanie aktorów w sferze pozawerbalnej. Jednym słowem, oglądając taki materiał, nie mamy poczucia, że partnerzy są sobie równi, czy to w zakresie wyboru, czy siły (Cowan, Dunn, 1994; Malamuth, Donnerstein, 1982).

Przypuszcza się, że częste oglądanie materiałów o charakterze agresywnej pornografii prowadzi do pojawienia się u mężczyzn pewnych efektów antyspołecznych. Zalicza się do nich: wzrost akceptacji dla przemocy skierowanej przeciwko kobietom, pojawienie się większej liczby fantazji seksualnych o tematyce agresywnej, pojawienie się agresji w stosunku do kobiet, spadek współczucia dla ofiar gwałtu, oraz wzrost subiektywnie ocenianego prawdopodobieństwa popełnienia gwałtu (Check, Guloien, 1989; Cramer, McFarlane, 1994; Ohbuchi, Ikeda, Takeuchi, 1994; Weisz, Earls, 1995).

Uzyskane w dotychczas prowadzonych badaniach dane sugerują zatem, że może istnieć zależność pomiędzy korzystaniem z pornografii zawierającej przemoc i agresją mężczyzn wobec kobiet. Zależność ta, również w opinii społecznej, ma charakter przyczynowo-skutkowy, gdzie korzystanie z pornografii może powodować pojawienie się agresji o charakterze seksualnym. Postaram się zatem przedstawić empiryczne ustalenia na ten temat.

2. EMPIRYCZNE PRÓBY OKREŚLENIA ZWIĄZKU PORNOGRAFIA – AGRESJA

Badacze zajmujący się indywidualnymi i społecznymi skutkami korzystania z pornografii skupiają się wokół dwóch grup, wyznających wykluczające się wzajemnie poglądy. Pierwsza z nich twierdzi, że istnieje ścisła zależność między pornografią a agresją, tj. pornografia warunkuje agresję w stosunku do kobiet, a więc jest społecznie groźna i należy ją usunąć. Zgodnie z podejściem prezentowanym przez drugą grupę badaczy, nie sposób jednoznacznie udowodnić istnienia takiego związku, czyli przemoc seksualna nie ma tak naprawdę nic wspólnego z poziomem konsumpcji pornografii. Co ciekawe, wyniki uzyskiwane przez obie grupy badaczy są zwykle zgodne z ich nastawieniami, dając w efekcie wysoce niespójny obraz badanej zależności.

Do zwolenników pierwszej opcji należą niewątpliwie badacze związani z kręgami feministycznymi. Grupa ta od połowy lat siedemdziesiątych prowadzi konsekwentną walkę z przemysłem pornograficznym pod hasłem „pornografia to teoria, a gwałt to praktyka”. Na gruncie tej orientacji twierdzi się, że pornografia współczesna to typowy przykład ideologii męskiej supremacji, odpowiednio nasączona erotyką i seksualizmem (Jensen, 1994). Psycholodzy i socjologowie związani z tą orientacją od lat starają się dowieść, że konsumpcja pornografii jest bezpośrednią przyczyną zarówno agresji w stosunku do kobiet, jak i przestępczości seksualnej. Jednym z najbardziej znanych teoretyków pornografii związanych z nurtem feministycznym jest amerykański socjolog D. Russell, a sformułowana przez nią teoria stanowi dobry przykład sposobu myślenia prezentowanego przez tą orientację. Punktem wyjścia jej teorii jest teza N. Malamutha i E. Donnersteina, iż połączenie seksu i agresji, z którym mamy do czynienia w pornografii agresywnej, może doprowadzić do procesów nieświadomego warunkowania, gdzie akty agresji zostają powiązane z podnieceniem seksualnym na zasa-

dzie silnego bezwarunkowego bodźca i reakcji (Malamuth, Donnerstein, 1982). Pornografia jest więc traktowana jako jedna z przyczyn pojawiającej się u mężczyzn tendencji do dokonywania gwałtów. Zdaniem Russell, tendencja taka jest charakterystyczna dla 25 - 60% mężczyzn, z których aż 30% odczuwa podniecenie seksualne na skutek kontaktu z pornografią zawierającą przemoc. Konsumpcja tego typu materiałów może sprzyjać wzrostowi gotowości do dokonywania gwałtów poprzez fakt, iż wywołuje kilka niezwykle istotnych zmian w postawach mężczyzn w stosunku do kobiet.

Po pierwsze, pornografia wywołuje lub intensyfikuje u mężczyzn pragnienie dokonania gwałtu. Dzieje się tak w wyniku powiązania bodźca pobudzającego seksualnie z obrazem gwałtu, gdyż pod wpływem konsumpcji brutalnej pornografii wzrasta ilość fantazji seksualno-agresywnych oraz pojawia się tendencja do seksualizowania relacji dominacja-submisja. Po drugie, pornografia osłabia wewnętrzne blokady, powstrzymujące mężczyzn przed wprowadzaniem w czyn agresywnych pragnień, gdyż: propaguje przedmiotowe traktowanie kobiet, zwiększa wiarę mężczyzn w mity dotyczące gwałtu, powoduje wzrost akceptacji dla przemocy w stosunkach interpersonalnych oraz dominacji mężczyzn w relacjach intymnych. Co zaś najważniejsze, agresywna pornografia przyczynia się do powstawania wrogich postaw w stosunku do kobiet oraz zmniejsza wrażliwość mężczyzn w zakresie przemocy i gwałtu wobec kobiet. Po trzecie, pornografia usuwa również pewne społeczne bariery, mające zapobiegać zrealizowaniu w praktyce pragnień dotyczących gwałtu. Przedstawiany w materiale pornograficznym obraz gwałtu jako zachowania nie wywołującego żadnych konsekwencji moralnych czy prawnych, prowadzi u konsumentów pornografii do osłabienia lęku przed sankcjami społecznymi czy dezaprobatą społeczeństwa, które mogłyby wiązać się z popełnieniem gwałtu. Po czwarte, pornografia o charakterze agresywnym może zostać wykorzystana w celu osłabienia początkowego oporu ofiary gwałtu lub innego typu nadużycia. W tym przypadku materiały pornograficzne służą jako dowód, że proponowana aktywność jest "normalna", powszechnie stosowana i przyjemna, a więc nie ma czego się obawiać.

Model stworzony przez Russell służy przede wszystkim udowodnieniu tezy, że pornografia może być bezpośrednią przyczyną gwałtu, gdyż wszystko, co pomaga przekształcić pragnienie popełnienia gwałtu w rzeczywisty czyn agresywny, powinno być rozpatrywane w kategoriach przyczyny zaistnienia gwałtu. Jak widzimy, sposób, w jaki feministki traktują pornografię, jest jednostronny i jednowymiarowy. Traktują one obecność pornografii jako jedyną możliwą przyczynę gwałtu. Często mamy w ich wywodach do czynienia z przewagą argumentacji emocjonalnej, co powoduje, że ich głos nie jest traktowany poważnie, zarówno przez środowiska naukowe, jak i przez większość społeczeństwa.

Badacze nie związani z nurtem feministycznym, podchodząc bardziej sceptycznie do związku pornografia-agresja, również wiele miejsca poświęcają temu zagadnieniu. Do najbardziej znanych eksperymentów nad tym zagadnieniem należą słynne badania E. Donnersteina i L. Berkowitza

(1981). Biorący udział w tym eksperymencie mężczyźni byli bądź to wprowadzani w stan poirytowania czy złości przez towarzyszącą im kobietę, bądź traktowani przez nią neutralnie. Następnie wyświetlano im jeden z trzech filmów: film o charakterze neutralnym, erotyczny lub też film pornograficzny zawierający wątki agresywne. Po ekspozycji stwarzano badanym mężczyznom możliwość „ukarania” swojej towarzyszki za pomocą krótkich szoków elektrycznych w trakcie wykonywania przez nią innego zadania eksperymentalnego w przyległym pomieszczeniu. Okazało się, iż kontakt z materiałem neutralnym lub erotycznym nie wywołał znaczącego wzrostu agresji w stosunku do kobiety partnerującej w eksperymencie. Natomiast mężczyźni, którzy obejrżeli materiał pornograficzny o charakterze agresywnym, kierowali pod adresem swej towarzyszki znacznie więcej impulsów elektrycznych, niż zanotowano w pozostałych dwóch grupach. Efekt ten był szczególnie wyraźny w sytuacji, kiedy badanym mężczyznom wyświetlano tzw. materiał z pozytywnym zakończeniem, tj. sugerujący zadowolenie kobiety z zastosowania przemocy (Check, Guloien, 1989; Fisher, Barak, 1991; Malamuth, Donnerstein, 1982). Jednocześnie kolejne badania wykazały, że największą agresję w warunkach laboratoryjnych wywołuje bezsprzecznie brutalna pornografia – ani materiał pornograficzny pozbawiony wątków agresywnych, ani materiał ukazujący przemoc bez odniesień seksualnych nie dały w efekcie takiego natężenia szoków elektrycznych pod adresem towarzyszącej w eksperymencie kobiety. Stwierdzono także, że gdy partnerem w eksperymencie był mężczyzna, średnie natężenie wstrząsów elektrycznych w przypadku oglądania uprzednio agresywnej pornografii było znacznie niższe, niż gdy w badaniu występowała kobieta (Malamuth, Donnerstein, 1982).

Mimo że wyniki tych eksperymentów sprawiają wrażenie dość obiecujących, sami badacze wskazują jednak na pewne istotne ograniczenia związane z zastosowaniem procedury eksperymentalnej. Otóż twierdzą oni (Malamuth, Donnerstein, 1982), że sytuacje stworzone na użytek tego eksperymentu są w istocie sytuacjami sztucznymi. Trudno zatem, jedynie w oparciu o uzyskane w nich wyniki, przewidzieć zachowania mężczyzn w warunkach zbliżonych do codziennego życia. Można również przypuszczać, że udowodniony w laboratoriach badawczych związek ulega wygaszeniu już po upływie kilku godzin od momentu zakończenia eksperymentu. Do problemu tego powrócę jeszcze za chwilę.

Do jednoznacznego zatem rozstrzygnięcia istoty związku między pornografią w ogóle i agresją ciągle jeszcze daleko. Coraz częściej jednak udaje się uchwycić istotną statystycznie zależność między pornografią o charakterze brutalnym a przemocą seksualną również poza laboratoriami badawczymi. Ostatnie badania Cramer i McFarlane (1994) prowadzone w grupie kobiet maltretowanych fizycznie przez mężów dowiodły, że aż 53% spośród nich zaklasyfikowało brutalne zachowanie męża jako będące wynikiem jego kontaktu z pornografią. Kobiety te stwierdziły, że ich partnerzy pokazywali im lub opisywali szczegółowo materiały pornograficzne o charakterze agresywnym, a następnie proponowali im lub wręcz zmuszali do odgrywania wybranych scen lub pozowania do obscenicznych zdjęć.

Słabością tych badań jest jednak brak grupy kontrolnej, która umożliwiła by uchwycenie różnicy w zakresie konsumpcji pornografii między mężczyznami stosującymi przemoc wobec swoich partnerek a mężczyznami nie przejawiającymi takich zachowań (Cramer, McFarlane, 1994).

Dane uzyskane w tych badaniach w sposób jednoznaczny potwierdziły istnienie zależności pomiędzy pornografią a agresją. Zatrzymajmy się jednak przez chwilę nad pytaniem, do jakiego stopnia wyniki te mogą być generalizowane. Czy powyższy związek, udowodniony w warunkach laboratoryjnych, gdzie stworzono badanym jedynie dwie możliwości kanalizowania pojawiających się emocji (szok *versus* brak szoku), obowiązuje również w realnych warunkach życiowych, gdzie możliwości tych jest znacznie więcej? Czy w grupie mężczyzn nie stosujących przemocy fizycznej procent korzystających z pornografii nie okazałby się podobny, lub nawet wyższy? W innych badaniach uzyskano bowiem całkiem odwrotne zależności do tych, których moglibyśmy oczekiwać w oparciu o wyniki eksperymentów Donnersteina i Berkowitza. Gdy badanym zaproponowano inne możliwości zareagowania wobec towarzyszącej w eksperymencie kobiety (przy zachowaniu warunku stosowania agresji z jej strony), okazało się, że jedynie 14% uczestników eksperymentu wybiera opcję ukarania partnerki przy pomocy szoków elektrycznych. Pozostałe 86% badanych skorzystało albo z możliwości wcześniejszego opuszczenia laboratorium, albo z możliwości nawiązania werbalnego kontaktu przez zamontowany intercom, przy czym obie te opcje określono jako nie zawierające agresji. Autorzy eksperymentu, W. Fisher i G. Grenier konkludują, że wyniki uzyskane wcześniej przez Donnersteina i Berkowitza są efektem pozbawienia badanych możliwości skorzystania z alternatywnych sposobów reakcji (Fisher, Grenier, 1994). Częściowego potwierdzenia dla przedstawionych tu twierdzeń dostarczają też badania porównawcze nieletnich przestępców i ich rówieśników nie będących przestępcami. Okazało się bowiem, że doświadczenia nieletnich przestępców z materiałami o treści seksualnej nie różnią się od doświadczeń ich rówieśników z grup kontrolnych (Filar, 1979). Chłopcy nie będący przestępcami czytali w okresie adolescencji więcej książek i materiałów seksualnych (w tym również pornograficznych) niż przestępcy (Kielin, 1992). Goldstein (1970), badając przestępców seksualnych, seksualnych zbrojców i konwencjonalnych nieżonatych mężczyzn wykazał, że ci ostatni spotykali się w swym dzieciństwie ze stymulatorami psychoseksualnymi znacznie częściej (85%) niż przestępcy seksualni (53%) czy zbrojcy (33%). Kiedy kompleksowym badaniom poddano gwałcicieli i ich reakcje na różne typy materiałów pornograficznych, okazało się, że odczuwali oni mniejsze podniecenie seksualne w odpowiedzi na brutalną pornografię, niż w przypadku materiałów pornograficznych nie zawierających przemocy. Ich reakcje nie różniły się więc niczym od reakcji mężczyzn z grup kontrolnych (Kutchinsky, 1991). Zaobserwowano także wyraźny spadek zachowań agresywnych w następstwie kontaktu z materiałami o charakterze artystycznym, również eksponującymi nagość, czyli tzw. erotyką (Allen, Dalessio, Brezgel, 1995). Co ciekawe, wyniki te zostały całkowicie zignorowane przez grupę badaczy związanych z ruchem feministycznym, którzy w odpowiedzi

stwierdzili, że różnicy w tym zakresie między gwałcicielami i "normalnymi" mężczyznami nie udaje się odnaleźć dlatego, iż wszyscy bez wyjątku mężczyźni są "rzeczywistymi lub potencjalnymi gwałcicielami" (Kutchinsky, 1991; Russell, 1988).

Najbardziej klarowne i rozstrzygające wydają się być dane przedstawione przez B. Kutchinsky'ego (1991). Założył on, że jeżeli pornografia wywiera rzeczywisty wpływ na wzrost agresji w stosunku do kobiet, powinno to znaleźć odzwierciedlenie we wzroście liczby popełnianych przestępstw seksualnych (w tym także zgwałceń) w krajach, gdzie dokonano depenalizacji pornografii. Do krajów tych należą w pierwszym rzędzie Dania, Szwecja i Niemcy (w których legalizacja nastąpiła odpowiednio w 1969, 1970 i 1973 roku), oraz w dalszej kolejności USA, gdzie status pornografii nie jest określony w sposób jasny: jej produkcja i rozpowszechnianie nie są legalne, lecz stanowi ona towar ogólnie dostępny.

Analiza statystyk zgwałceń z ostatnich dwudziestu lat pokazuje, że w żadnym z czterech wymienionych państw liczba gwałtów nie wzrosła bardziej, niż liczba innych przestępstw popełnianych z użyciem siły. Co ważniejsze, w wymienionych krajach krzywe zgwałceń wzrastają wolniej niż krzywe innych nadużyć fizycznych, zaś w Niemczech liczba odnotowanych przez policję gwałtów od czasu depenalizacji pornografii nie zwiększyła się wcale. Jeżeli na uzyskane przez Kutchinsky'ego dane nałożymy fakt wzrostu świadomości społecznej wokół zjawiska przemocy o charakterze seksualnym oraz stosunkowo świeżą tendencję do zgłaszania przez kobiety, że padły ofiarą przestępstwa seksualnego, można śmiało postawić następującą hipotezę: w krajach, w których pornografia jest legalna, liczba gwałtów ulega prawdopodobnie relatywnemu zmniejszeniu, a na pewno nie wzrasta (Kutchinsky, 1991).

3. TEORETYCZNE WYJAŚNIENIE USTALEŃ EMPIRYCZNYCH

Wyniki ostatnich badań dowodzą, że w warunkach rzeczywistych korzystanie z pornografii ma stosunkowo niewielki wpływ na rozmiar przemocy seksualnej i zachowania agresywne w stosunku do kobiet. Jak dotąd, nie udaje się bezsprzecznie udowodnić istnienia bezpośredniego związku pomiędzy pornografią a zachowaniami o charakterze agresywnym. Pornografia agresywna proponuje jednak wyraźnie jednostronny, i w istocie fałszywy, obraz relacji łączącej mężczyznę i kobietę, pochwalając *de facto* przemoc jako środek do osiągnięcia gratyfikacji seksualnej. Ponieważ mężczyźni oglądają ją zwykle samotnie lub w grupie osób o podobnych poglądach i upodobaniach, przekaz ten nigdy nie jest dyskutowany ani podważany. To z kolei może rodzić przekonanie, że tak spreparowany obraz seksualności jest podzielany przez całe społeczeństwo (Cramer, McFarlane, 1994). I rzeczywiście, konsumenci pornografii mają tendencję do przeceniania powszechności niektórych zachowań seksualnych (niezbyt rozpowszechnionych w społeczeństwie, lecz często pojawiających się w materiałach pornograficznych), jak seks grupowy, seks analny czy praktyki sadomaso-

chistyczne (Zillman, Weaver, 1989). A u stałych konsumentów pornografii agresywnej zidentyfikować można pogląd znacznie groźniejszy – pogląd, że gwałt jest normą, a gwałciciele normalnymi ludźmi, czyli że agresję seksualną uznać można za zwykły sposób zachowania się mężczyzny w stosunku do kobiety (Garcia, 1986). Stąd duża grupa badaczy skłonna jest jednak upatrywać przyczyn negatywnych skutków pornografii nie w sferze zachowań części mężczyzn, lecz we wzroście akceptacji dla mitów dotyczących gwałtu. Za mity te uważa się **falszywe twierdzenia czy wierzenia dotyczące gwałtu, w których przemoc seksualna przedstawiana jest w kategoriach pozytywnych, lub które pozwalają odpowiedzialnością za zdarzenie obarczyć samą ofiarę** (Briere, Malamuth, Check, 1985; Garcia, 1986; Ohbuchi, Ikeda, Takeuchi, 1994). Dla większej jasności, do grupy takich mitów zaliczyć można następujące stwierdzenia: „Kobiety lubią, kiedy używa się w stosunku do nich przemocy o charakterze seksualnym”, „Gwałcą kobietę, możesz sprawić jej tym tylko przyjemność”, „Gwałt może się przydarzyć jedynie pewnemu rodzajowi kobiet”, „Każda kobieta może się oprzeć gwałcicielowi, jeśli tego chce”, „Wszystkie kobiety mają nieświadome pragnienie, by zostać zgwałconymi”. Jeżeli mamy więc do czynienia z materiałem pornograficznym z tzw. pozytywnym zakończeniem, ofiarę ocenia się jako mniej cierpiącą, a jej doświadczenia jako mniej traumatyczne. W konsekwencji po obejrzeniu tego typu materiału u mężczyzn notuje się wzrost akceptacji dla przemocy interpersonalnej. Z tym wiąże się bezpośrednio wzrost akceptacji dla mitów dotyczących gwałtu, i to właśnie może wskazywać na możliwość istnienia długotrwałych efektów antyspołecznych wynikających z przedstawiania przemocy seksualnej jako działania przynoszącego pozytywne skutki. Analogicznie, w przypadku materiału z zakończeniem negatywnym nie pojawia się wzrost akceptacji dla wierzeń dotyczących gwałtu, nie występują również zmiany w percepcji i postawach w stosunku do kobiet (Malamuth, Check, 1985), lub są one znacząco niższe niż w przypadku oglądania materiału z tzw. zakończeniem pozytywnym (Ohbuchi, Ikeda, Takeuchi, 1994). Na podstawie tych badań wysunięto również interesującą hipotezę, iż to właśnie swoiste połączenie seksu, agresji oraz specyficznego systemu wierzeń może skłaniać mężczyzn do angażowania się w zachowania seksualne o charakterze agresywnym, lecz nie została ona, jak dotąd, poddana weryfikacji empirycznej.

Eksperymenty dotyczące tego zagadnienia wydają się potwierdzać sformułowaną powyżej tezę. N. Malamuth i J. Check (1985), analizując wyniki przeprowadzonych badań, stwierdzili, że wiara w prawdziwość mitów dotyczących gwałtu koreluje istotnie z: ocenianym przez badanego subiektywnym prawdopodobieństwem, iż zgwałciłby kobietę, gdyby dysponował gwarancją bezkarności, silną motywacją do dominowania w relacjach, oraz częstością kontaktów z pornografią. Do tych zmiennych po dalszych badaniach udało się dołączyć także brak satysfakcji seksualnej, zahamowania w sferze seksu lub konflikty związane z tą sferą. Okazało się również, że skłonni do akceptacji mitów dotyczących gwałtu byli przeważnie mężczyźni, którzy spostrzegali seks jako ważną aktywność i często korzystali z pornografii, lecz jednocześnie ich własne doświadczenia w tej sferze były raczej ubogie,

a związki z osobami płci przeciwnej mało znaczące lub też nie przynoszące satysfakcji (Briere, Malamuth, Check, 1985). Tego typu konflikt między wewnętrznymi pragnieniami a rzeczywistością może wywoływać uczucie złości w kierunku spostrzeganego obiektu frustracji (tj. kobiet), w ten sposób motywując poparcie dla postaw zezwalających na brutalne czy quasi-seksualne zachowania w stosunku do kobiet. Warto tu prawdopodobnie zwrócić uwagę na jeszcze jeden fakt związany z wzorcami procesu socjalizacji charakterystycznymi dla grupy przestępców seksualnych. Otóż wywodzą się oni z reguły ze środowisk konserwatywnych, deklarujących represyjne i sztywne nastawienie w stosunku do sfery seksualnej, w których na ciekawość seksualną dziecka reaguje się w sposób ewidentnie karzący. W związku z tym mają oni w okresie adolescencji (a często i później) mniej doświadczeń erotycznych, niż ich rówieśnicy (Kutchinsky, 1991). Ten typ edukacji seksualnej może więc w efekcie doprowadzić do ukształtowania się osobowości, której elementem stanie się zahamowanie w sferze seksu lub konflikt o charakterze seksualnym (a prawie na pewno pojawiać się może poczucie winy na tle seksualnym). Z tym, jak już wiemy, wiąże się wiara w mity dotyczące gwałtu, które w przypadku przestępców seksualnych znajdują swój ekwiwalent w zachowaniach w stosunku do kobiet. W związku z tym chciałabym jednak podkreślić dwie istotne kwestie. Po pierwsze, model edukacji seksualnej stosowany przez rodzinę może mieć istotny wpływ na pojawienie się w późniejszym życiu dziecka zahamowań czy konfliktów w tej sferze. Z pewnością konserwatywny i represyjny stosunek rodziców do sfery seksualnej zwiększa prawdopodobieństwo akceptacji dla mitów dotyczących gwałtu u ich dzieci. Tu jednak zbliżamy się do drugiej istotnej kwestii. Można bowiem wierzyć w prawdziwość owych mitów, być przekonanym, że wszystkie kobiety pragną, by je gwałcono, i że sprawia im to przyjemność, itp., lecz absolutnie nie implikuje to pojawienia się ekwiwalentnych aktów w sferze zachowań. Istnieją więc pewne przesłanki, by przypuszczać, że korzystanie z agresywnej pornografii ma związek z akceptacją mitów dotyczących gwałtu. Jaki jest jednak kierunek tej zależności? Czy rzeczywiście pornografia zawierająca wątki agresywne ma tak duży wpływ na mężczyzn, że zaczynają wierzyć oni w przedstawianą przez nią wizję kobiety? Czy jest raczej tak, że służy ona jako swoisty element spustowy, aktualizuje jedynie postawy ukształtowane w wyniku nieprawidłowej w tym zakresie socjalizacji? A może jest używana na zasadzie swoistej racjonalizacji, w celu przekonania siebie, że postawy innych mężczyzn zbliżone są do naszych, a więc utwierdza nas w słuszności naszych sądów o świecie i kobietach? Pytania te pozostają na razie bez odpowiedzi. Niektóre rzeczy wiemy już jednak na pewno. Po pierwsze, w świetle ostatnich badań konsumpcja pornografii, również tej o charakterze agresywnym, nie zdaje egzaminu jako narzędzie do diagnozy, a przede wszystkim prognozowania przestępczości seksualnej. Po drugie, niemal każdy gwałt popełniony w stosunku do kobiety jest niezwykle złożonym aktem, z bardzo różnymi i skomplikowanymi wzorcami motywacyjnymi. Sprowadzenie go do jednej tylko przyczyny, jaką stanowiłaby konsumpcja pornografii, byłoby błędem i całkowicie sztucznym uproszczeniem.

Dotychczasowym badaniom można postawić więc szereg zarzutów. Po pierwsze, jak już wspomniałam powyżej, we wszystkich uzyskano praktycznie bardzo podobne rezultaty. Nawet, jeżeli udało się wyodrębnić grupę mężczyzn, u których sięganie po pornografię współwystępuje z zachowaniami o charakterze agresywnym (bądź to w sferze deklaracji, bądź nawet rzeczywistych działań), lub też z istnieniem określonych postaw wobec kobiet, istnieje również inna grupa, która, mimo systematycznego kontaktu z materiałami o charakterze pornograficznym zachowań agresywnych nie wykazuje (Briere, Malamuth, Check, 1985; Kutichinsky, 1991a; Malamuth, Check, 1985; Ohbuchi, Ikeda, Takeuchi, 1994). Wyniki badań eksperymentalnych, które do tej pory jako jedyne potwierdziły istnienie związku pomiędzy pornografią a agresją wobec kobiet, ze względu na sztuczność stwarzanych w nich sytuacji nie mogą być generalizowane na sytuacje z życia codziennego. Stąd wniosek, że pornografia wywiera wpływ niejednolity, i nie da się go na obecnym etapie badań ani udowodnić, ani wyjaśnić bez odwoływania się do bliżej nieokreślonego terminu „różnic indywidualnych”.

Po drugie, twierdzi się, że pornografia powoduje wzrost agresji i przyczynia się do nasilenia zachowań antyspołecznych (Cowan, Dunn, 1994; Cramer, McFarlane, 1994; Russell, 1988). Ale czy ktokolwiek z badaczy pornografii, niezależnie od reprezentowanej opcji teoretycznej, zaryzykowałby twierdzenie, że człowiek może odkryć u siebie skłonności pedofilne pod wpływem kontaktu z pornografią dziecięcą? Lub też, że mógłby zostać homoseksualistą z powodu korzystania z materiałów pornograficznych przeznaczonych dla tej grupy konsumentów? Może więc należałoby postawić tę kwestię inaczej – tak, jak homoseksualiści sięgają zwykle po pornografię homoseksualną, osoby o skłonnościach pedofilnych po pornografię dziecięcą, tak też mężczyźni o predyspozycjach agresywnych po pornografię brutalną? Nie możemy zatem bez posiadania jednoznacznych dowodów twierdzić, że pod wpływem kontaktu z określonymi treściami u człowieka powstają określone skłonności, co z kolei znajduje swój bezpośredni wyraz w sferze zachowań.

Jeszcze inną kwestią jest fakt, iż teoretycy tej problematyki (Briere, Malamuth, Check, 1985; Garcia, 1986; Perse, 1994) uważają, że pod wpływem pornografii ulegają zmianie postawy czy też wierzenia korzystających z niej osób (a co za tym idzie, również ich zachowania). Z kolei na gruncie psychologii społecznej zwraca się uwagę na fakt, że proces zmiany postaw, jeżeli w ogóle możliwy, jest niezwykle powolny i trudny do wywołania, szczególnie, jeżeli miałby on dotyczyć postaw ukształtowanych w dzieciństwie (Aronson, Wilson, Akert, 1997; Nowak, 1984). Należy zatem postawić pytanie, czy pornografia rzeczywiście może wpływać na postawy odbiorcy w szerszym zakresie, niż na postawy wobec pornografii? Czy jest w stanie odegrać rolę czynnika decydującego o zmianie w obrębie systemu wierzeń i wartości człowieka?

Wydaje się zatem, że te i inne problemy związane z korzystaniem z pornografii wciąż czekają na swoje rozwiązanie.

4. PODSUMOWANIE

Na podstawie dotychczasowych badań nad zależnością pomiędzy skłonnością do korzystania z pornografii a agresją seksualną nie można jednoznacznie stwierdzić, że agresja ta nie jest spowodowana kontaktem z materiałami o charakterze seksualnym. Konieczne są dalsze badania w tej dziedzinie, szczególnie dotyczące konsumpcji pornografii agresywnej. Uzasadnione więc wydaje się stanowisko, jakie zajęli uczestnicy „The Surgeon General’s Workshop on pornography and public health”, który odbył się w USA w 1986 roku. Stwierdzili oni, że „pornografia, przedstawiając agresję seksualną jako przyjemną dla ofiary, wzmacnia akceptację dla przemocy w relacjach intymnych; akceptacja brutalnej seksualności wydaje się być związana z agresją seksualną; i, w badaniach laboratoryjnych, kontakt z agresywną pornografią nasila zachowania punitywne wobec kobiet” (Cramer, McFarlane, s. 269). Raport ten kończy stwierdzenie, iż „pornografia może wzmacniać postawy i zachowania, które prowadzą do niezwykle szkodliwych konsekwencji dla jednostek i dla społeczeństwa” (Koop, s. 945, cyt. za Cramer, McFarlane). Stąd nawet, jeżeli uznajemy, że związek między pornografią a agresją nie znalazł wystarczającego potwierdzenia w badaniach, nie oznacza to, że jednocześnie uważamy brutalną pornografię za całkowicie nieszkodliwą. Nie znaczy to też, że można ją w związku z tym uznać za moralnie dopuszczalną. Nie zmienia to również faktu, że kobiety często padają ofiarami przemocy seksualnej. I wreszcie, nie zmniejsza rzeczywistej potrzeby opracowania programu, który pozwoliłby skutecznie przeciwdziałać temu zjawisku. Konieczne byłoby w nim zwrócenie uwagi na problem ograniczenia dostępności pornografii o charakterze agresywnym, lecz nie może być to jego jedyny element. Można też, jak sądzę, poszerzyć program edukacji seksualnej o problemy związane z przemocą seksualną. Na pewno na szczególną uwagę zasługuje temat fałszywych wierzeń dotyczących gwałtu. Ponieważ z uzasadnionych rozwojowo przyczyn właśnie młodzi chłopcy często sięgają po pornografię, rolą dorosłych (tak rodziców, jak i nauczycieli) jest zwrócenie ich uwagi na nieprawdziwość obrazu życia i relacji międzyludzkich ukazywanych w tych materiałach. I to nie poprzez piętnowanie *ex cathedra* „ogładactwa”, lecz poprzez otwartą, szczerą wymianę poglądów. Wszystko wskazuje na to, że nie możemy uniknąć kontaktu z pornografią. Możemy natomiast starać się minimalizować „uboczne skutki” związane z jej obecnością w naszym życiu.

BIBLIOGRAFIA

- Allen M., Dalessio D., Brezgel K. (1995). *A meta-analysis summarizing the effects of pornography*, „Human Communication Research”, 22, s. 258 - 283.
- Allen M., Emmers T., Gebhardt L., Giery M. A. (1995). *Exposure to Pornography and Acceptance of Rape Myths*, „Journal of Communication”, 45, s. 5 - 26.
- Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M. (1997). *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań, Zysk i S-ka.

- Barak A., Fisher W. A. (1997). *Effects of interactive computer erotica on men's attitudes and behavior toward women: An experimental study*, „Computers in Human Behavior”, vol. 13(3), s. 353 - 369.
- Becker J., Stein R. M. (1991). *Is Sexual Erotica Associated With Sexual Deviance In Adolescent Males?*, „International Journal of Law and Psychiatry”, vol. 14, s. 85 - 95.
- Bernstein D. A., Roy E. J., Srull T. K., Wickens C. D. (1988). *Psychology*, Boston, Houghton Mifflin Company.
- Briere J., Malamuth N., Check J. V. P. (1985). *Sexuality and Rape-Supportive Beliefs*, „International Journal of Women's Studies”, 8, s. 398 - 403.
- Brod H. (1997). *Pornography and the alienation of male sexuality*, in: L. L. O'Tbole, J. R. Schiffman (Eds.), *Gender violence: Interdisciplinary perspectives*, New York, New York University Press, s. 454 - 466.
- Brown D., Bryant J. (1989). *The Manifest Content of Pornography*, in: D. Zillmann, J. Bryant (Eds.), *Pornography: Research Advances and Policy Considerations*, Hillsdale, New Jersey, Hove and London, s. 3 - 24.
- Bryant J., Brown D. (1989). *Uses of Pornography*, in: D. Zillmann, J. Bryant (Eds.), *Pornography: Research Advances and Policy Considerations*, Hillsdale, New Jersey, Hove and London, s. 25 - 55.
- Caron S. L., Carter D. B. (1997). *The relationship among sex role orientation, egalitarianism, attitudes toward sexuality, and attitudes toward violence against women*, „Journal of Social Psychology”, vol. 137(5), s. 568 - 587.
- Check J. V. P., Guloien T. H. (1989). *Reported Proclivity for Coercive Sex Following Repeated Exposure to Sexually Violent Pornography, Nonviolent Dehumanizing Pornography, and Erotica*, w: D. Zillmann, J. Bryant (Ed.), *Pornography: Research Advances and Policy Considerations*, Hillsdale, New Jersey, Hove and London, s. 160 - 184.
- Cowan G., Dunn K. F. (1994). *What themes in Pornography Lead to Perceptions of the Degradation of Women?*, „Journal of Sex Research”, vol. 31, s. 11 - 21.
- Cramer E., McFarlane J. (1994). *Pornography and Abuse of Women*, „Public Health Nursing”, 11, s. 268 - 272.
- Davies K. A. (1997). *Voluntary exposure to pornography and men's attitudes toward feminism and rape*, „Journal of Sex Research”, vol. 34(2), s. 131 - 137.
- Donnerstein E., Linz D. G. (1998). *Mass media, sexual violence, and male viewers*, in: M. E. Odem, J. Clay-Warner (Eds.), *Confronting rape and sexual assault. Worlds of women*, No. 3, Wilmington, SR Books/Scholarly Resources Inc., s. 181 - 198.
- Donnerstein E., Malamuth N. (1997). *Pornography: Its consequences on the observer*, in: L. B. Schlesinger, E. Revitch (Eds.), *Sexual dynamics and antisocial behavior*, Springfield, Charles C. Thomas Publisher, s. 30 - 49.
- Filar M. (1979). *Psychosocjalne aspekty pornografii*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne”, t. 9.
- Filar M. (1993). *Mechanizm zakorkowanej butelki*, „Wprost”, nr 35 (562), s. 18 - 19.
- Fisher W. A., Barak A. (1989). *Sex Education as a Corrective: Immunizing Against Possible Effects of Pornography*, w: D. Zillmann, J. Bryant (Ed.), *Pornography: Research Advances and Policy Considerations*, Hillsdale, New Jersey, Hove and London, s. 289 - 320.
- Fisher W. A., Barak A. (1991). *Pornography, Erotica and Behavior: More Questions than Answers*, „International Journal of Law and Psychiatry”, vol. 14, s. 65 - 83.
- Fisher W. A., Grenier G. (1994). *Violent Pornography, Antiwoman Thoughts and Antiwoman Acts. In Search of Reliable Effects*, „Journal of Sex Research”, 31, s. 23 - 38.
- Garcia L. T. (1986). *Exposure to Pornography and Attitudes about Women and Rape: A Correlational Study*, „Journal of Sex Research”, 22, s. 378 - 385.
- Gentry C. S. (1991). *Pornography and Rape: An Empirical Analysis*, „Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal”, 12, s. 277 - 288.
- Gullotta T. P., Adams G. R., Alexander S. J. (1986). *Today's marriages and families*, Belmont, Brooks/Cole Publishing Company.
- Howitt D. (1995). *Pornography and the paedophile: Is it criminogenic?*, „British Journal of Medical Psychology”, vol. 68(1), s. 15 - 27.
- Imieliński K. (1984). *Psychofizjologiczne problemy seksuologii*, w: K. Imieliński (red.), *Seksuologia społeczna*, Warszawa, PWN, s. 120 - 218.

- Jansma L. L., Linz D. G., Mulac A., Imrich D. J. (1997). *Men's interactions with women after viewing sexually explicit films: Does degradation make a difference?*, „Communication Monographs”, vol. 64(1), s. 1 - 24.
- Jarvie I. (1991). *Pornography and/as Degradation*, „International Journal of Law and Psychiatry”, vol. 14, s. 13 - 27.
- Jensen R. (1994). *Pornographic novels and the ideology of male supremacy*, „Howard Journal of Communications”, vol. 5(1 - 2), s. 92 - 107.
- Judges D. P. (1995). *When Silence Speaks Louder Than Words: Authoritarianism and the Feminist Antipornography Movement*. Psychology, Public Policy and Law, vol. 1, s. 643 - 713.
- Kelley K., Dawson L., Musialowski D. M. (1989). *Three Faces of Sexual Explicitness: The Good, the Bad, and the Useful*, w: D. Zillmann, J. Bryant (Ed.), *Pornography: Research Advances and Policy Considerations*, Hillsdale, New Jersey, Hove and London, s. 57 - 91.
- Kielin J. (1992). *Wpływ ograniczenia swobody wyboru i umiejscowienia poczucia kontroli na poziom atrakcyjności pornografii*, Maszynopis pracy magisterskiej, Poznań.
- Knudsen D. D. (1988). *Child Sexual Abuse and Pornography: Is There a Relationship?*, „Journal of Family Violence”, vol. 3, s. 253 - 267.
- Krawulska-Ptaszyńska A. (1997). *Spoleczne skutki upowszechnienia pornografii*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny”, vol. 59, s. 145 - 157.
- Krawulska-Ptaszyńska A., Smelkowska-Zdziabek A. (1997). *Pornografia dziecięca – charakterystyka zjawiska*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny”, vol. 59, s. 165 - 175.
- Kutchinsky B. (1987). *Deception and Propaganda*, „Transaction Social Science and Modern Society”, vol. 24(5), s. 21 - 24.
- Kutchinsky B. (1991a). *Pornography and Rape: Theory and Practice? Evidence from Crime Data in Four Countries where Pornography is Easily Available*, „International Journal of Law and Psychiatry”, vol. 14, s. 47 - 64.
- Kutchinsky B. (1991b). *Legalized Pornography in Denmark*, in: M. S. Kimmel (Ed.), *Men Confront Pornography*, New York, Meridian, s. 233 - 245.
- Kutchinsky B. (1992). *The Politics of Pornography Research*, „Law & Society Review”, vol. 26, s. 447 - 455.
- Lernell L. (1984). *Przystępczość seksualna. Zagadnienia prawne i kryminologiczne*, w: K. Imieliński (Ed.), *Seksuologia społeczna*, Warszawa, PWN, s. 465 - 574.
- Lew-Starowicz Z. (1983). *Seks partnerski*, Warszawa, PZWL.
- Lew-Starowicz Z. (1985). *Seks dojrzaly*, Warszawa, PZWL.
- Linz D., Donnerstein E., Penrod S. (1987). *The Findings and Recommendations of The Attorney General's Commission on Pornography*, „American Psychologist”, vol. 42, s. 946 - 953.
- Mahoney E. R. (1983). *Human sexuality*, New York, McGraw-Hill, Inc.
- Malamuth N. M., Donnerstein E. (1982). *The Effects of Aggressive-Pornographic Mass Media Stimuli*, w: L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 15. New York, Academic Press, s. 103 - 136.
- Malamuth N. M., Billings V. (1984). *Why Pornography? Models of Functions and Effects*, „Journal of Communication”, vol. 34, #3, s. 117 - 129.
- Malamuth N. M., Check J. V. P. (1985). *The Effects of Aggressive Pornography on Beliefs in Rape Myths: Individual Differences*, „Journal of Research in Personality”, 19, s. 299 - 320.
- Norris J. (1991). *Social Influence Effects on Responses to Sexually Explicit Material Containing Violence*, „The Journal of Sex Research”, vol. 28, No. 1, s. 67 - 76.
- Ohbuchi K. I., Ikeda T., Takeuchi G. (1994). *Effects of violent pornography upon viewer's rape myth beliefs: A study of Japanese males*, „Psychology Crime & Law”, 1, s. 71 - 81.
- Oseka A. (1998). *Kultura czasu porno*, „Gazeta Wyborcza”, 14 - 15 listopada 1998, s. 14 - 15.
- Pearson S. E., Pollack R. H. (1997). *Female response to sexually explicit films*, „Journal of Psychology and Human Sexuality”, vol. 9(2), s. 73 - 88.
- Perse E. M. (1994). *Uses of Erotica and Acceptance of Rape Myths*, „Communication Research”, 21, s. 488 - 515.
- Quackenbush D. M., Strassberg D. S., Turner C. W. (1995). *Gender Effects Of Romantic Themes In Erotica*, „Archives of Sexual Behavior”, vol. 24, s. 21 - 35.
- Reber A. S. (1985). *Dictionary of Psychology*, London, Penguin Books Ltd.
- Rodan A. (1995). *Historia erotyki*, Warszawa, Garmond A.G.
- Russell D. E. H. (1988). *Pornography and Rape: A Causal Model*, „Political Psychology”, vol. 9, No. 1, s. 41 - 73.

- Senn C. Y. (1992). *Women's Lives: Multiple Perspectives and Experiences With Pornography. The LaMarsh Research Programme: Violence and Conflict Resolution*, York University, Ontario.
- Stock W. E. (1997). *Sex as commodity: Men and the sex industry*, in: R. F. Levant, G. R. Brooks (Eds.), *Men and sex: New psychological perspectives*, New York, John Wiley & Sons, s. 100 - 132.
- Weisz M. G., Earls C. M. (1995). *The Effects of Exposure to Filmed Sexual Violence on Attitudes Toward Rape*, „Journal of Interpersonal Violence”, 10, s. 71 - 84.
- Wilcox B. L. (1987). *Pornography, social science and politics. When research and ideology collide*, „American Psychologist”, vol. 42(10), s. 941 - 943.
- Zillmann D., Weaver J. B. (1989). *Pornography and Men's Sexual Callousness Toward Women*, w: D. Zillmann, J. Bryant (Ed.), *Pornography: Research Advances and Policy Considerations*, Hillsdale, New Jersey, Hove and London, s. 95 - 125.
- Zimbardo P. G., Ruch F. L. (1988). *Psychologia i życie*, Warszawa, PWN.

HAVING RECOURSE TO AGGRESSIVE PORNOGRAPHY AND SEXUAL ABUSE – AN APPARENT OR REAL RELATION?

S u m m a r y

This article makes a review of previous studies engaged mainly to prove the pornography – aggression relationship. Question asked the most frequently in these studies, connected with the problem of pornography consumption, was the following: is pornography able to lead to antisocial behavior against women? This article attempts also to analysis obtained results (experimental outcomes and statistical data came from sexual crime statistics made for countries in which pornography is not restricted). According to this analyse, it is possible that, so far, we do not have fully convincing evidence to prove the main thesis – that pornography really provokes changes in men's attitudes and behavior towards women.